

ЗАМКЕ ИНДИВИДУАЛИЗМА И РАЦИОНАЛИЗМА

Многи су узроци који се обично спомињу кад се говори о рату и непријатељству међу људима и државама. Њих најчешће видимо у националним, политичким, економским и религиозним разликама сукобљених страна. У циљу превазилажења криза, савремена цивилизација управо тежи ка брисању тих разлика завођењем јединствених економских, политичких и друштвених система. Једном речју, савремени свет тежи ка интеграцији друштвених заједница на свим нивоима, до заговарања јединствене државе и религије, у циљу превазилажења непријатељства међу људима. Колико се у овом успело, или тачније, није успело, показује распад свих савеза, упркос свим напорима, и све приступније раслојавање људи на свим нивоима, које води у све отвореније сукобе и све крвавије ратове. Оваква стварност нас тера, хтели ми то или не, да још једном преиспитамо светску дијагнозу узрока све чешћих и све крвавијих сукоба међу људима, како бисмо могли да предузмемо и правилну терапију, док за то још има времена и могућности. Дакле, да ли је узрок сукоба међу народима у њиховој различитости: различитим политичким и друштвеним, или пак религиозним системима, или у нечем другом?

Мржња у име Бога

Евидентно је да православно хришћанство није много суделовало у стварању и развоју савремене цивилизације. То је отуда, на жалост, што православна црква у овом периоду, када је и грађена савремена цивилизација, мало брине за историју. Опредељење за Царство Небеско, као суштина хришћанског живота, схватало се од многих као бежање од света. Због тога црква на Истоку није много допринела у стварању бројних проблема које је створила савремена цивилизација, али исто тако и нема много удела у великим открићима која су, у многоструком, преобразила историју, а на добро целог света. Међутим, то не значи да се она не користи свим овим достигнућима, као и да сви проблеми који оптерећују савремени свет нису и њени проблеми. Тековине модерног света су наслеђе, како Запада, тако и Истока. Наиме, индивидуализам и рационализам, а на основу тога и убеђење о самодовољности једног човека и народа у односу на другог, све су присутнији и задиру у све сфере живота: како друштвеног, тако и црквеног, и у традиционално православним земљама. Новији и најновији крвави сукоби на Балкану, и у Европи, и шире, су довољан доказ за то. У православној цркви, а на основу савременог модела живљења и односа према ономе што нас окружује, све чешће се и само црквено предање користи ради дистанцирања од других, како на општем плану Исток-Запад, тако и унутар цркве међу њеним члановима. Црквени идентитет се данас и на Западу и на Истоку, неретко, одређује, не на основу заједништва и љубави према другом, већ на дистанцирању од других и, не дај Боже, мржњи према другом, ради Бога, и у име Бога.

Савремена цивилизација, или такозвани нови век, као што многи тврде, обилује сукобима који су, без преседана, најкрвавији у историји и по броју жртава и уништења, и по монструозности злочина. Као по правилу они су избијали у истој држави (револуције), или међу државама истог друштвеног и економског система, па чак и исте религије. То и да извор сукоба није само у различитости нација и политичких система, мада има извориште и у томе, нити пак што у тежњи за ослобођењем, већ изгледа да је у корену савремене цивилизације постављено нешто што неминовно води ка сукобима. На ово указује још и чињеница да су најкрвавији сукоби у новијој историји човечанства, као што су Први и Други светски рат, своје почетке управо имали у Западној Европи која је и колевка савременој цивилизацији, државама које су,

изграђене по узору на европску цивилизацију, као што су: Америка, Русија, Јапан и др. У чему је проблем савремене цивилизације, и где су извори свим тим сукобима? Пре него што се осврнемо на овај проблем, а ради лакшег идентификовања овог проблема у савременом друштву, потребно је подвући једну чињеницу која је врло битна, а коју као по правилу често занемарујемо као споредну.

Опасна подељеност

Индивидуализам у начину живота, праћен рационализмом, опасно дели један јединствени и недељиви Божији свет, чак до уништења. Светски ратови, па и најновији сукоби на Балкану, и уопште у свету, су нам одшкринули врата да бисмо могли да назовемо велику катастрофу која може да нас задеси ако се озбиљно не замислимо над својим, савременим, начином живота. А њега карактерише опасна подељеност, како у свету у целини, тако и у сфери црквеног живота. И што је још трагичније, постоји тежња код многих, и на Истоку и на Западу, да се подељеност утемељи као једина истина постојања и да се њој свесно тежи проглашавајући то за највећу врлину.

Постоји један суштински узрок који тера човека да се ограђује и дистанцира од другог, а затим да у другоме види и непријатеља, а то је смрт. Чак и када је нисмо потпуно свесни, наша смртност и угроженост нашег бића од смрти природно води свако биће, а посебно човека, у изолацију и ствара страх од другог, у циљу самоодржања. Код човека, будући да је он једино биће на Земљи које ту своју угроженост од смрти види у перспективи апсолутног непостојања зато што човек доживљава смрт не као један природни догађај у низу догађаја, већ као потпуно неприродан и, у односу на постојање и живот, које доживљава као вечно трајање, опасан јер прети ништавилем, тај однос према другоме може бити непријатељски до крајњих граница. Једном речју, човек је склон да непријатељство према другоме оправдава тиме да на тај начин штити себе, односно, у блажој форми, да у дистанцирању од другог види једину могућност свога просперитета. Ово стање је у Цркви познато као стање палог света, јер се управо суштина греха састоји у индивидуализму и затварању у себе, пре свега у односу на Бога, а затим и у односу на све оно што нас окружује. Зато је у хришћанству љубав као заједница са другим и свим оним што нас окружује онтолошка подлога живота, а не просто једна од многих врлина. Међутим, поред овог стања које прети свету од када је он створен, а пре свега од греха првих људи, нешто се додатно догодило у свету и то, чини нам се, у савременој цивилизацији, а што непријатељство међу људима претвара у светске катастрофе невиђених размера. О чему се ради?

Корени савремене цивилизације, која је рођена у Западној Европи, су у индивидуализму и рационалистичком односу према свету и животу. Почевши од блаженог Августина (5. век), који је човека видео као индивидуу која у себи самој има основ свог идентитета, па преко Боеција, који је човека и дефинисао као натура индивидуа супстанциа ратионабилис, утемељила се једна нова онтологија апсолутно страна хришћанству, а ипак у хришћанским културама - онтологија индивидуализма.

Дакле, нешто што је иманентно сваком људском друштву откако свет постоји, а то је индивидуализам и тежња за дистанцирањем од других, па и од самога Бога, што је хришћанство окарактерисало као грех и лажни живот, у савременој цивилизацији је постало једина истина, вечна онтологија и једино право стање човека и свакога бића. Човек је утолико већи уколико је независнији од других, што савремена дефиниција личности управо и говори када каже да је човек утолико личност уколико је свестан самога себе и разлика у односу на друге и одвојености од других.

Касније је на основу оваквог схватања човека, а посредством Декартове философије, утемељен рационализам као основ целокупног живота. Чувена Декартова максима *цоргито ерго сум, мислим, дакле постојим*, указује на то да је логика основ постојања, и то не само онога који мисли о себи, већ свега што нас окружује.

ЦРКВА И ШКОЛА

Овакво схватање није било само периферно мишљење појединих људи. Постало је систем живота који се разграно свуда и обухватио све сфере битисања. Као доказ овоме је развој схоластике у средњем веку која је имала за циљ оспособљавање људског ума да правилно функционише, а затим кроз појаву енциклопедиста и успостављање школа за широке народне масе, и обучавање људи да на основу свога ума одређују и шта је истина и шта је добро, а шта зло. Тај начин живота је постао једино могућ и једино истинит. Штавише, на основу њега се одређивало и да ли постоји Бог, или не постоји. Створени свет је проглашен једино постојећим и на тај начин дефинитивно одвојен од Бога. У тој одвојености је, штавише, и његово једино истинито постојање.

На основу овакве поставке, мало помало, читав живот је почео да се раслојава на саставне делове и да се као такав мери логиком. Свет је постао објект нашег умног истраживања. Истина и постојање света су скуп многих индивидуа које нису повезане међу собом органски и зато трагедија једног не представља трагедију другог и обрнуто: постојање једног не повлачи нужно и постојање других. Свет је логички систем. У њега само треба продрети и завирити. Кад то учинимо, тад целокупан свет служи нама и ми можемо да га мењамо, с обзиром на своје логичке захтеве и потребе. Ако нешто и не можемо логички да схватимо, то не значи да оно надилази логику, већ да ћемо то схватити кад достигнуемо виши ступањ развоја наше логике. Оно баш што се логиком никако не може обухватити и њоме контролисати, као што су Бог и људска слобода, то се проглашава непотребним и непостојећим, односно ирационалним. Тако је све оно што се није умом могло објаснити и обухватити постало сумњиво и, ако не опасно по живот, оно сигурно непотребно. Ако се овоме дода да човек схватајући себе као индивидуу управо тежи да осигура себе у односу на друге и да заштити себе од других, што је сада крајњи циљ сваке јединке и њена срећа, из тога следи да он зато користи управо свој ум тражећи њиме логичне поставке свега што га окружује да би га што адекватније искористио за постизање овог циља. Зато су у савременом свету наука и техника синоними за једну те исту стварност и не могу једно без другог. Све оно што је немерљиво логиком и људским умом и инструментима, који су такође конструисани на основу логике, није наука, док се техника једино оправдава сврсисходношћу. Знање се мери једино употребном вредношћу. Ако се наше знање не може употребити ни у какве сврхе, ако се дакле не може искористити, једнако је незнању. У оваквој цивилизацији школа је постала све. Постала је црква у којој се обоготворио људски ум. Сама Црква, ако није хтела да нестане, требало је да се и сама претвори у школу.

СРЕЋА ПРОТИВ ДРУГОГ

Из свега је произашло да је човек самом себи довољан и да сам себи, а на основу свога ума, изграђује срећу. Други човек, као и све што га окружује, ту је да би се преко њега остварила та срећа. Уколико би он одбио да то чини, а на основу свога ума и свога схватања (јер је на крају и он завршио неку школу!) желећи да не буде средство другоме ради остварења туђе среће, већ да други буде средство за остварење његове среће, други неминовно постаје непријатељ. Да би се дошло до циља задовољења прохтева индивидуе, стварају се групе истомишљеника око питања шта је то срећа, и

уколико су бројнији у односу на друге партије, њихова визија живота преовлађује и постаје модел на основу кога се свет уређује. Партије се појављују на изборима за власт са својим моделима срећног живота обећавајући срећу појединцима. Колико је ово на први поглед дивно и заводљиво, јер наизглед нуди срећу и слободу свакоме и могућност да сваки појединац уређује свет по својој замисли и да једног дана, ако буде среће, уреди читав свет на основу своје шеме и тако постане апсолутно срећан, показује тежња свих и свуда на Земљи, независно од свога географског и културног простора, да достигну овај начин живљења. И све би то било лепо да нису ресурси и извори богатства, који неминовно иду са појмом среће савремене индивидуе, заједнички и, на несрећу, ограничени. Зато срећа ове врсте једног човека, или једне државе, неминовно подразумева несрећу, или, у бољој варијанти, мање среће, другога. Национализам је такође продукт века просвећености и индивидуализма и није нимало случајно да се појављује у 19. веку, и да служи као подстрекач у већини сукоба који су се десили у новије време, у Европи и шире.

Овакав начин живота неминовно води ка сукобљавању људи и држава што, с времена на време, и доводи до ескалације непријатељстава ширих размера, као што су светски ратови, а у последње време, и до великих еколошких проблема који прете да прерасту у светску катастрофу. Овакво стање неке од људи тера на размишљање и сумњу о савршености савремене цивилизације, као и о узроцима рата у 20. веку и свега онога што се у овом веку збивало и збива. (20. век је од рационалиста и енциклопедиста проглашен за век раја на Земљи, у коме ће сви бити образовани, и самим тим ће ишчезнути свако зло и зато је утолико чудније за свет што се најкрвавији ратови одигравају управо у овом веку.) Но, још је много таквих који за такве сукобе криве оне народе који су, по њима, на ниском ступњу образованости и развоја, а ако је то неубедљиво, онда су за то криви погрешни лидери који воде те народе, што указује на то да они нимало не сумњају у савршеност модела живљења у савременом свету.